

กฎหมายส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: การพัฒนาและอุปสรรคของประเทศไทย

Law on Preservation and Safeguarding of Intangible Cultural Heritage: Development and Obstacle of Thailand

พนิต มงคลธรรม รัตน์*
Panit Mongkoltham Rattana

บทคัดย่อ

ตั้งแต่ ค.ศ. 1999 การพัฒนาในความหมายขององค์การสหประชาชาติไม่จำกัดเพียงการพัฒนาทางเศรษฐกิจแต่กำหนดตัวชี้วัดการพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรมเป็นปัจจัยชี้ เพราะวัฒนธรรมมีบทบาทต่อการพัฒนา ด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม คุณค่าของวัฒนธรรมเป็นทุนต่อการพัฒนาประเทศ รวมทั้งทุนวัฒนธรรมไม่อาจจับต้องได้ เช่น คำสั่งสอน คติความเชื่อ ประเพณีซึ่งถ่ายทอดภายในครอบครัวและชุมชน สามารถรับรู้ได้โดยการแสดงออกในสังคมหรือจากมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นความภาคภูมิใจ อันมีหลักฐานแห่งวัฒนธรรมในรูปแบบทรัพย์สินทางวัฒนธรรม และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมถูกพัฒนาขึ้นโดยองค์การยูเนสโกภายใต้กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศสำคัญ คือ อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 ซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนากฎหมายของประเทศไทยในฐานะสมาชิกของประชาคมระหว่างประเทศ โดยประการใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 และภาคยานุวัติเป็นภาคีของอนุสัญญา กระนั้น อุปสรรคสำคัญของกฎหมายฉบับนี้ คือ ลักษณะกฎหมายว่าด้วยวัฒนธรรมภายใต้กระแสชาตินิยมส่งผลให้องค์กรตามพระราชบัญญัติมีลักษณะจากรัฐบาลสู่ท้องถิ่นมากกว่าการส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีบทบาทตามเจตนารมณ์ของกฎหมายระหว่างประเทศ ประเทศไทยยังมีกฎหมายและหน่วยงานกำกับดูแลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในลักษณะเฉพาะ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจึงยังจำต้องถูกพัฒนาทั้งความสอดคล้องในบริบทของกฎหมายระหว่างประเทศ และบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศไทยเพื่อให้กฎหมายฉบับนี้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

คำหลัก: กฎหมายกับการพัฒนา, มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

* อาจารย์ประจำหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

* Lecturer, Faculty of Law, Kasem Bundit University.

Abstract

Since 1999, Development has been defined by United Nations to be wider than economic development indicator. It includes cultural development indicator because culture affects politics, economy, and society of all countries. Cultural value is capital to develop states as known as cultural capital. Intangible culture has been defined as Intangible cultural capital, such as precept, folklore, tradition etc., which has propagated in family, tribe and community, from generation to generation. They are acknowledged by express performance or having self-esteem in cultural heritage. Cultural property and Intangible cultural heritage (ICH) have been considered to be cultural property by meaning. Legal measures to promote and safeguard ICH has been developed by an international conventions of United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO that is evaluated to the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in 2003. Thailand has been a party by accession in 2016 and has enacted Preservation and Protection of Intangible Cultural Heritage Act B.E.2559. Although Thailand has developed domestic law in accordance with international convention, but the law is obstacle to enforce because, firstly, the act empowers the government more than traditional communities to register ICH. This is inconsistent to the intention of convention. Secondly, authorized agencies and other acts are not in unity. The act should be developed to become consistent to international wills and domestic context to be productive to politic, economy and society of Thailand.

Keywords: Law and Development, Intangible Cultural Heritage

ความนำ

หลังมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 การก่อตั้งองค์การสหประชาชาติและองค์การระหว่างประเทศต่างมีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศหลากหลายด้าน การปลดปล่อยประเทศภายใต้ลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นไปควบคู่กับการควบคุมประเทศผู้แพ้สงคราม สถานการณ์ต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดการแบ่งแยกรูปแบบของบรรดาประเทศออกเป็นหลายรูปแบบโดยใช้สิ่งที่วัดแตกต่างกัน เช่น ประเทศเสรีนิยมและประเทศสังคมนิยม ประเทศผู้ชนะสงครามและประเทศผู้แพ้สงคราม ประเทศมหาอำนาจ ประเทศอับไถ่ใหม่ ประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาหรือเดิมถูกเรียกว่าประเทศด้อยพัฒนา

การจำแนกว่าประเทศใดเป็นประเทศพัฒนาแล้วหรือกำลังพัฒนาไม่มีเกณฑ์ชี้วัดตัดสินชัดเจน หลายประเทศประกาศว่าเป็นประเทศพัฒนาแล้วแต่ในมุมมองขององค์การระหว่างประเทศหรือสถาบันอื่นอาจมอง

ว่าเป็นประเทศกำลังพัฒนา แต่ละประเทศเป็นผู้จำแนกสถานะของตนว่าเป็นไปในลักษณะใด หน่วยงานสถิติแห่งสหประชาชาติ (United Nations Statistics Division-UNSD) ไม่เคยประชุมเพื่อกำหนดเกณฑ์การพัฒนา ระดับประเทศหรือระดับภูมิภาค องค์การการค้าโลก (World Trade Organization) มิเคยกำหนดนิยามประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศที่พัฒนาแล้วไว้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม การพัฒนามักใช้มาตรฐานคุณภาพการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่วัดโดยกำหนดจากอัตราผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product - GDP) ต่อหัวและความเท่าเทียมกันของอำนาจซื้อ (Purchasing Power Parity - PPP) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจหรือกระบวนการ (Process) ที่จะนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของรายได้ที่แท้จริงหรือผลิตภัณฑ์ประชาชาติต่อบุคคลตลอดเวลาและต่อเนื่องสม่ำเสมอและเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ต้องพยายามลดหรือขจัดสถานะที่ไม่พึงปรารถนาของสังคม เช่น ความยากจน การว่างงาน การทำงานต่ำกว่าระดับ และการกระจายรายได้ไม่เท่าเทียมกันให้หมดไป การพัฒนาในบริบทนี้มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่วัดการพัฒนา ส่งผลให้การละเลยตัวชี้วัดการพัฒนารูปแบบอื่นซึ่งหนึ่งในนั้น คือ วัฒนธรรม

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี แสดงทัศนะว่า

“สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ถ้าเราไปยกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งมาพัฒนาอย่างแยกส่วนก็จะมีผลกระทบถึงส่วนอื่น นำไปสู่สภาวะการขาดสมดุลและวิกฤตเสมอ...สังคมก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีการพัฒนาอย่างแยกส่วน จะเสียดุลยภาพ เจ็บป่วยและวิกฤต สังคมทุกวันนี้เป็นเช่นนั้น ที่มีการพัฒนาอย่างแยกส่วนโดยเอาเงินเป็นตัวตั้ง จึงนำไปสู่การเสียดุลยภาพอย่างแรง เกิดความเจ็บป่วยหรือพยาธิสภาพทางสังคมนานาชนิด และเกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม”¹

การใช้เศรษฐกิจเป็นตัวตั้งหรือใช้เงินเป็นสิ่งที่วัดระดับการพัฒนาย่อมก่อให้เกิดความแปรปรวนต่างด้าน ศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคน วัฒนธรรมเป็นรากของสังคม หากไม่ใช้วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่วัดการพัฒนา ย่อมเหมือนการตัดรากของสังคม การพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงหมายถึงการพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง เพราะวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตร่วมกันของสังคม

แนวความคิดของศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสีไม่เกินไปจากความเป็นจริงนัก เพราะในขณะเดียวกัน นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล อมรตยะ เซน (Amartya Sen) เสนอตัวชี้วัดการพัฒนามนุษย์โดยใช้วัฒนธรรมหรือความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นหลักฐานและองค์ประกอบของการพัฒนาบุคคลและชุมชนทั้งหลายนอกเหนือจากทางเศรษฐกิจ²

¹ ประเวศ วะสี. การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม, 2547), หน้า 3-4.

² UNESCO Center of the Basque Contry. (2010). *Culture and Development: Evolution and Prospects*. Bilbao: UNESCO Extea, p. 1.

ตั้งแต่ค.ศ.1999 เป็นต้นมา การพัฒนาจึงไม่จำกัดเพียงการพัฒนาทางเศรษฐกิจ แต่รวมถึงการพัฒนาทางวัฒนธรรมด้วย

วัฒนธรรม : นิยามและความหมาย

คำว่า “วัฒนธรรม” มาจากคำว่า “Culture” ในภาษาอังกฤษ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรประทานคำแปลว่า “ภูมิธรรม” เมื่อ พ.ศ.2473 ในคราวที่พระยาอินทมนตรศรี จันทรวงศ์ (Francis H. Giles) แสดงปาฐกถาเรื่อง “การศึกษาเกี่ยวกับจรรยาและศาสนา” พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติศัพท์ว่า “วัฒนธรรมขึ้น” และประทานพระอธิบายว่า

“คำว่า วัฒนธรรม นี้ได้ผูกขึ้นเพื่อให้มีความหมายตรงกับคำว่า culture คำว่า culture ตรงกับมูลศัพท์หมายความว่าเพาะปลูกให้งอกงาม เป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงามซึ่งเปรียบได้กับการเพาะปลูกพันธุ์ไม้ให้งอกงาม ผลิดอกออกผลเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ในอันที่จะใช้เป็นประโยชน์แก่ตนได้ ไม่ว่าในทางกายเช่นการใช้บริโภคหรือใช้ประกอบทำสิ่งของเครื่องใช้ที่มนุษย์จะใช้ได้ หรือทางใจเช่นการชมในฐานที่เป็นสิ่งเจริญตาเจริญใจเป็นต้น และการเพาะเลี้ยงสัตว์ให้เจริญงอกงามก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน จึงรวมอยู่ในภาพความคิดของคำว่า culture นี้ด้วยเหมือนกัน วัฒน หมายความว่า ความเจริญงอกงามดังที่กล่าวนี้ ฉะนั้น ภูมิธรรม แห่งความเจริญงอกงามซึ่งได้แก่ culture จึงได้ใช้คำว่า วัฒนธรรม”³

ต่อมา พระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 บัญญัติคำว่า “วัฒนธรรม” ใช้อย่างเป็นทางการโดยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมาย “วัฒนธรรม” ว่า

“วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน ส่วนวัฒนธรรม ในความหมายทางวิทยาการหรือทางวิชาการมีนัยถึงพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่คณะผลิตหรือสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และใช้อยู่ในหมู่พวกของตน”

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) อธิบายความหมาย “วัฒนธรรม” ว่า

“วัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรมภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบกันมาของสังคมนั้น ๆ ถ้าจะขยายความก็อาจจะบอกว่า วัฒนธรรมนั้นรวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ตั้งแต่นัยภายในจิตใจของคน มีค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด และสติปัญญา ออกมาจนถึงท่าทีและวิถีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจของตน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ตลอดจนความรู้ความเข้าใจ ท่าทีการมองและการปฏิบัติของมนุษย์ต่อธรรมชาติแวดล้อม

³ สมบัติ พลายน้อย. *ประมวลหลักฐานการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสมัยประชาธิปไตย*. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2537), หน้า (ก).

ถ้าพูดให้เข้าใจง่าย วัฒนธรรมเป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้”⁴

บทนิยามดังกล่าวมานั้นย่อมสะท้อนว่า “วัฒนธรรม” มีองค์ประกอบ 4 ประการ ดังนี้

1. วัฒนธรรมมีมนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ทั้งในรูปแบบของปัจเจก กลุ่มชน และชุมชน
2. เวลาเป็นสาระสำคัญของวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมต้องใช้เวลาดังสั่งสมจนเป็นที่ยอมรับของสังคมนั้นๆ
3. วัฒนธรรมบ่งบอกพฤติกรรมและจิตใจของมนุษย์
4. ดอกผลหรือสิ่งแสดงของวัฒนธรรม คือ ความดี ความงามในมุมมองของคนในสังคมนั้น และอาจรวมถึงทักษะของสังคมอื่นต่อวัฒนธรรม

บทบาทของวัฒนธรรมต่อการพัฒนาประเทศ

วัฒนธรรมเป็นรากฐานของสังคมดังที่ได้กล่าวมาแล้วในนิยามและความหมายของวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นพื้นฐานทางสังคม อันได้แก่ ภาษา ศาสนา การศึกษา พื้นฐานทางครอบครัว ประเพณี สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นหลักฐานว่าสังคมแต่ละสังคมสั่งสมความเป็นอารยะ ความเจริญ และพัฒนาการมาอย่างยาวนาน นอกจากนี้หากมองว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องของทุน หรือ “ทุนวัฒนธรรม”

ทุน (Capital) ตามความหมายด้านเศรษฐศาสตร์ คือ ปัจจัยการผลิตซึ่งนำไปใช้ร่วมกับปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เช่น แรงงานและวัตถุดิบเพื่อผลิตสินค้าหรือบริการ โดยทั่วไปมักนึกถึงเงินทุน และสินเชื่อ ในทางเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ยอมรับแนวคิดที่ว่า “ทุน” ไม่ได้หมายถึงเงินทุนหรือสินเชื่อเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสิ่งอื่นใดอันก่อให้เกิดความก้าวหน้า ได้แก่ ทุนสังคม ทุนสิ่งแวดล้อม และ**ทุนวัฒนธรรม**

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ กล่าวถึงทุนวัฒนธรรมว่า “ทุนวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับความรู้ ภูมิปัญญา และงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการค้นคว้าค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น รวมไปถึงค่านิยม ความเชื่อที่ผู้สังคมให้เกิดการจัดระเบียบสังคมหรือสร้างกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยรวม รวมถึงกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง”⁵

ทุนวัฒนธรรม เช่น ภาษา งานศิลปกรรมซึ่งเป็นความภูมิใจของส่วนรวม ความรู้ที่สั่งสมมาในอดีต เช่น การถนอมอาหาร สมุนไพร สถาปัตยกรรม เทคโนโลยีชาวบ้าน กติกาของสังคมที่ช่วยทำให้สังคมอยู่ร่วมกัน

⁴ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). วัฒนธรรมกับการพัฒนา (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532), หน้า 9.

⁵ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ. การสำรวจองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์: รายงานความก้าวหน้าการวิจัย ครั้งที่ 1. (พิษณุโลก: คณะวิทยาการจัดการสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2547), หน้า 3.

อย่างสงบสุขและเอื้ออาทรมากกว่าการเอาเปรียบกัน ผลงานวรรณกรรม คำบอกเล่า ดนตรี วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ เหล่านี้เป็นรูปแบบและกิจกรรมของทุนทางวัฒนธรรม

ปีแอร์ บัวดิเออ (Pierre Bourdieu) เสนอเกี่ยวกับรูปแบบของทุนวัฒนธรรมว่ามี 3 รูปแบบ⁶ (Bourdieu, 2005, p.32) คือ

1. สิ่งที่มีอยู่ในตัวคนหรือกลุ่มคน (an embodied state) เช่น ความคิด จินตนาการ ความริเริ่ม ความเชื่อ

2. สิ่งที่มีรูปลักษณ์และเป็นตัวตน (an objectified state) เช่น ภาพวาด หนังสือ สิ่งก่อสร้าง และสถานที่มรดกโลก เครื่องมือ เช่น เครื่องดนตรี อุปกรณ์และสิ่งคิดค้นต่าง ๆ

3. ความเป็นสถาบัน (an institutionalized state) หมายถึง กติกา ความเชื่อ การยอมรับที่คนหลายคนเห็นร่วมกัน เช่น การยอมรับสถาบันวัด-กษัตริย์-โรงเรียน-ผู้ทรงความรู้

ดังนั้น จึงอาจเกิดปรากฏการณ์ “การบริโภคทางวัฒนธรรม” คือ สิ่งหรือกระบวนการที่ให้ความพึงพอใจให้กับสมาชิกในสังคมหรือเพิ่มเติมความรู้และประสบการณ์มีผลทำให้การบริโภคในอนาคตเพิ่มขึ้น

ทุนวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับทุนสังคม ทุนมนุษย์ และทุนธรรมชาติ เกี่ยวข้องกับความสามารถของมนุษย์เพื่อปรับตัวและจัดการทุนตามธรรมชาติ David Trosby กล่าวว่า ทุนวัฒนธรรมเป็นสิ่งมีคุณค่า (cultural value) หลากหลายด้าน ได้แก่ คุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์ (aesthetic value) คุณค่าเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual value) คุณค่าเชิงสังคม (Social value) คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ (historical value) คุณค่าด้านสัญลักษณ์ของสังคม (symbolic value) และคุณค่าในฐานะต้นกำเนิด(authenticity value)⁷

ทุนวัฒนธรรมเป็นสิ่งรับรู้และสังเกตได้ แต่ยากจะประเมินค่าเพราะไม่มีมาตรวัดเชิงปริมาณ ต้องพิจารณาประกอบกับกิจกรรมที่มีรูปร่างตัวตน (tangible) กับสิ่งที่เป็นนามธรรม ไม่มีตัวตน (intangible) ทุนวัฒนธรรมจึงมีทั้งรูปธรรมและนามธรรม

ทุนวัฒนธรรมนามธรรม หรือไม่อาจจับต้องได้ เช่น คำสั่งสอน คติความเชื่อ เทคนิคการผลิตซึ่งมักจะถ่ายทอดเฉพาะคนในครอบครัว ชุมชน ค่านิยมในสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ทุนวัฒนธรรมนามธรรมก็สามารถรับรู้ได้โดยการแสดงออกในสังคมหรือจากมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นความภาคภูมิใจต่าง ๆ ทุนวัฒนธรรมมีมูลค่าหรือคุณค่าต่อวิถีชีวิตในสังคม มีอรรถประโยชน์ต่อบุคคลหรือสังคม (mutual benefits) แต่เปลี่ยนแปลงไปได้ตามสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมจึงไม่คงที่อาจเปลี่ยนแปลงได้ หากควรต้องรักษาวัฒนธรรมในส่วนที่ดีที่งามไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ วิธีสำคัญของการรักษาภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านั้น คือ การบันทึกความรู้หรือภูมิปัญญาโดยการสัมภาษณ์ผู้ดำรงวัฒนธรรม ผู้อยู่ในวัฒนธรรมและผู้เกี่ยวข้องซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนนั้น

⁶ Pierre Boudieu, “The Social Structures of the Economy” (Polity Press: UK, 2005), p. 32.

⁷ Throsby, David. (1997). Sustainability and Culture some Theoretical Issues. *International Journal of Cultural Policy*, p. 11.

การพัฒนาทางการเมือง

วัฒนธรรมสามารถพัฒนาการเมืองในฐานะเครื่องมือและกลไกอันมีส่วนต่อรัฐ วัฒนธรรมเคยเป็นเครื่องมือเพื่อใช้อำนาจสิทธิการปกครองที่เหนือกว่าเข้าครอบงำยึดเอาดินแดนมาไว้ได้ การปกครอง เช่น การอ้างว่าวัฒนธรรมการไม่สวมเสื้อ การมีภริยาหลายคน การลงโทษที่รุนแรง เป็นสิ่งป่าเถื่อนไร้วัฒนธรรม รัฐเจ้าอาณานิคมเป็นผู้มีวัฒนธรรมสูงกว่าจึงมีสิทธิดีกว่าเพื่อเข้าปกครองและพัฒนาดินแดนป่าเถื่อนให้กลายเป็นดินแดนมีวัฒนธรรม

รัฐชาติจำนวนมากเกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บางรัฐเพิ่งหลุดพ้นสถานะอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจ วัฒนธรรมก่อให้เกิด “แนวคิดรัฐชาติ” กำหนดโดยรัฐบาลโดยสร้างวัฒนธรรมรัฐชาติเป็นมาตรฐานของประชาชนในรัฐซึ่งอาจต่างเชื้อชาติกันให้อยอมรับวัฒนธรรมของชาติ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขณะเป็นนายกรัฐมนตรีกำหนดให้วัฒนธรรมเป็นเสมือนจิตใจของชาติ ถือเอาวัฒนธรรมเป็นเรื่องสำคัญต่อการป้องกันประเทศ มุ่งส่งเสริมและโฆษณาให้ประชาชนเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมอยู่เสมอ ตรากฎหมายกำหนดวัฒนธรรมตามแต่เห็นว่าเหมาะสม ประกาศให้ประชาชนต้องปฏิบัติตาม เรียกว่า “รัฐนิยม” จอมพล ป. พิบูลสงครามบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2482 กล่าวถึงประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยรัฐนิยม ฉบับที่ 3 เรื่อง การเรียกชื่อชาวไทย พ.ศ.2482 มีความบางตอนว่า

“เมื่อได้แยกแยะพิจารณาลงไปให้ถี่ถ้วน ก็เห็นได้ชัดว่าอารยธรรมและวัฒนธรรมของชาติเรานั้นยังต้องการปรับปรุงและส่งเสริมให้ยิ่งขึ้นกว่านี้อีกมาก จึงจะเทียบมันกับฝรั่งในอารยประเทศเขาได้ และสำหรับปัญหาข้อนี้ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะยังไม่เหลือแก้...

อนึ่ง เมื่อได้พูดถึงเรื่องการศึกษาเกี่ยวกับการรักชาติแล้ว ก็ทำให้รู้สึกว่...จำเป็นต้องมีประเพณีนิยมประจำชาติอีกด้วย ซึ่งรัฐบาลเตรียมการจะประกาศชักชวนพี่น้องชาวไทยทั้งหลายให้ปฏิบัติตามในวันข้างหน้าเป็นครั้งแรกไปตามโอกาสอันควร เราจะเรียกว่ารัฐนิยม...รัฐนิยมนี้มีลักษณะและลัทธิคล้ายคลึงกับจรรยา มารยาทของอนารยชนจะพึงประพฤติตนเอง รัฐนิยมฉบับแรก คือ การเปลี่ยนแปลงชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” เพื่อสร้างวัฒนธรรมความเป็นชาติร่วมกันของประชาชนทุกเชื้อชาติ และเลิกใช้คำว่าสยามซึ่งมีลักษณะของการมุ่งถึงการจำกัดเชื้อชาติเพียงเชื้อชาติเดียวโดยให้ใช้คำว่าไทยแก่ชาวไทยทั้งหมดโดยไม่แบ่งแยก”

ความมั่นคงของรัฐจึงสามารถถูกพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรม ในทางตรงกันข้าม นโยบายเกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐย่อมมีส่วนกำหนดความเป็นไปของวัฒนธรรมได้ด้วยเช่นกัน

การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

วัฒนธรรมสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจ David Trosby อธิบายว่า วัฒนธรรมในฐานะทุนวัฒนธรรมสัมพันธ์กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ 3 ทาง

1. ทุนวัฒนธรรมช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ (culture will affect economic efficiency) เนื่องจากช่วยสร้างโอกาสแก่กลุ่มคนจน ส่งเสริมเศรษฐกิจให้แก่ท้องถิ่น เพิ่มรายได้ให้กับสถาบันหรือองค์กรจากการมีวัดมีโบราณสถานและมรดกโลก

2. ทุนวัฒนธรรมช่วยส่งเสริมความเป็นธรรมแก่สังคม (culture may affect equity) ได้แก่ พันธทางศีลธรรม (moral obligation) ว่าคนร่ำรวยควรช่วยเหลือคนจนหรือบริจาคให้องค์กรสาธารณะตามสัดส่วนของรายได้ ในศาสนาพุทธมีหลัก “จาคะ” ส่งเสริมให้บุคคลฝึกฝนการบริจาค ผู้ใหญ่ไม่ควรเอาเปรียบลูกหลานต้องใช้ทรัพยากรแต่พอเหมาะเพื่อให้ลูกหลานได้ใช้สืบทอดไป

3. ทุนวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการกำหนดเป้าหมายทางเศรษฐกิจและสังคมของปัจเจกและส่วนรวม เช่น การทำงานพออยู่พอกัน ไม่โลภหรือสะสมมากเกินไป การสร้างความมั่งคั่ง การเพิ่มมูลค่า

อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับทุนวัฒนธรรมซึ่งมีผลต่อพัฒนาทางเศรษฐกิจ หรือ อุตสาหกรรมวัฒนธรรม ได้แก่ การท่องเที่ยว งานศิลป์ การแสดง ของที่ระลึก และธุรกิจชุมชน อุตสาหกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมมีมูลค่ากว่า 1.3 ล้านล้านเหรียญสหรัฐในค.ศ.2005 และยังเติบโตกว่าร้อยละ 7 ของอัตราผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศทั่วโลก การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีสัดส่วนร้อยละ 40 ของการเดินทางท่องเที่ยวทั่วโลกในค.ศ.2007 ส่งผลให้เกิดการซื้อขายสินค้าพื้นถิ่น การจ้างงานในชุมชน เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ย่อมก่อให้เกิดแรงดึงดูดด้านการท่องเที่ยว สามารถเพิ่มรายได้แก่ชุมชนและประเทศซึ่งมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในยุโรป สามารถพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชน ระดับประเทศและระดับภูมิภาค การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้วัฒนธรรมยังคงอยู่ต่อไป⁸

การพัฒนาสังคม

วัฒนธรรมพัฒนาสังคมเพราะวัฒนธรรมแสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยที่วัฒนธรรมเป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน เป็นหลักฐานแสดงความสืบเนื่องยาวนานของชุมชนต่าง ๆ ที่สั่งสมและหล่อหลอมร่วมกัน

วัฒนธรรมของแต่ละชุมชนสามารถพัฒนาระบบสังคมได้โดยเฉพาะการนำไปพัฒนาแบบยั่งยืนเนื่องจากวัฒนธรรมของชุมชนภายใต้มรดกภูมิปัญญาในอดีตเป็นการพัฒนาขึ้นจากวิถีชีวิตชุมชนอย่างแท้จริง

⁸ กาญจนา แสงลิ้มสุวรรณ และศรินยา แสงลิ้มสุวรรณ (2555). การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน. วารสารนักบริหาร, 32 (4), หน้า 39.

ไม่ได้เกิดจากกระบวนการลอกเลียนวัฒนธรรมอื่น แม้การลอกเลียนวัฒนธรรมอื่นและการเปลี่ยนแปลงของโลกจะนำมาซึ่งความสุขสบายแต่ทำให้สังคมที่ขาดความยั่งยืน หากใช้วิถีสังคมดั้งเดิมชุมชนย่อมมีภูมิคุ้มกันต่อเหตุปัจจัยอันนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลง สังคมนั้นย่อมมีความยั่งยืนเข้มแข็ง

หลักฐานแห่งวัฒนธรรม

ตราสารจัดตั้งองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือองค์การยูเนสโก กำหนดภารกิจหน้าที่ประการหนึ่ง คือ การบำรุงรักษา เพิ่มพูน และเผยแพร่ความรู้ในการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมอันเป็นมรดกตกทอดจากอดีตกาล เป็นเหตุให้มีตราสารความร่วมมือหลายฉบับเกี่ยวกับหลักฐานทางวัฒนธรรม จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ **ประเภทแรก** ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม อนุสัญญาว่าด้วยวิธีการห้ามและป้องกันการนำเข้า ส่งออก และการโอนกรรมสิทธิทรัพย์สินวัฒนธรรมโดยมิชอบนิยามความหมาย “ทรัพย์สินวัฒนธรรม” ว่า ทรัพย์สินซึ่งรัฐภาคีแต่ละรัฐถือว่ามีความสำคัญในด้านโบราณคดีด้านก่อนประวัติศาสตร์ ด้านประวัติศาสตร์ วรรณคดี ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์ มุ่งเน้นทรัพย์สินเป็นรูปธรรมทั้งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น สัตว์ พืช แร่ธาตุ วัตถุซึ่งมีคุณค่าทางบรรพชีวินวิทยา ทรัพย์สินเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การทหาร ประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับผู้นำแห่งชาติ นักปราชญ์ นักวิทยาศาสตร์ ศิลปิน และเกี่ยวกับเหตุการณ์ซึ่งมีความสำคัญของชาติ สิ่งที่ได้มาจากการขุดค้นทางโบราณคดีทั้งชอบและไม่ชอบด้วยกฎหมาย ชิ้นส่วนประกอบซึ่งตัดแบ่งแยกมาจากอนุสรณ์สถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือที่เป็นงานสร้างสรรค์ทางศิลปะหรือมาจากแหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุซึ่งมีอายุเกินกว่าหนึ่งร้อยปี วัตถุทางศิลปะ แต่ไม่รวมถึงการออกแบบทางอุตสาหกรรม และสิ่งผลิตทางอุตสาหกรรม แม้จะขีดเขียนด้วยมือ งานปฏิมากรรมไม่ว่าจะทำด้วยวัสดุใดๆ แต่ไม่รวมถึงงานที่จำลองมาจากของเดิม งานแกะสลักและงานพิมพ์ งานซึ่งทำขึ้นโดยใช้วัสดุเป็นชิ้นส่วนนำมาประกอบขึ้น ฯลฯ ดังนั้นทรัพย์สินทางวัฒนธรรมจึงมุ่งหมายถึงสถานที่และวัตถุอันเป็นหลักฐานสำคัญทางวัฒนธรรม อาจกำหนดเงื่อนไขเชิงคุณค่าหรือเชิงเวลาหรือไม่ก็ได้แต่ต้องเป็น “ทรัพย์สิน” หรือ “วัตถุ” ที่จับต้องได้

ประการที่สอง คือ “มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” หรือ “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” ได้แก่ การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากสิ่งเหล่านั้นซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรืออาจเรียกว่าคติชนวิทยา (Folklore) เหล่านี้สำคัญไม่น้อยไปกว่าทรัพย์สินทางวัฒนธรรม เพราะพัฒนาขึ้นจากความดีงามของมนุษย์ การธำรงรักษามีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากทรัพย์สินทางวัฒนธรรม เพราะต้องสืบทอดรักษาตามแบบแผนอันอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามค่านิยมของแต่ละยุคสมัย การเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน การดุดกกลืนทางวัฒนธรรมจากความแตกต่างทางการเมืองและวัฒนธรรมอื่นจึงต้องมีแนวทางการธำรงรักษาที่แตกต่างจากทรัพย์สินทางวัฒนธรรม

การพัฒนากฎหมายระหว่างประเทศต่อการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

องค์การยูเนสโกบรรลุมติร่วมกันของประเทศสมาชิกเกี่ยวกับอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 (UNESCO Convention on safeguarding intangible cultural heritage 2003) ตามมติที่ประชุมสมัยสามัญในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2546 มีผลใช้บังคับในเดือนเมษายน พ.ศ. 2549

พัฒนาการของอนุสัญญาฯ เป็นผลมาจากสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมระหว่างประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และการสิ้นสุดยุคอาณานิคม องค์การยูเนสโกได้รับอาณัติให้สนับสนุนสันติภาพผ่านการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมของรัฐสมาชิก เพราะวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบของชาติ แต่ในอีกด้านหนึ่งสงครามหรือความไม่สงบในรัฐชาติเดียวกันอาจมีสาเหตุจากพื้นฐานวัฒนธรรมและความเชื่อที่แตกต่างกัน หากเกิดสงครามหรือความไม่สงบย่อมเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินเศรษฐกิจการค้า สภาพชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิต รวมทั้งสิทธิมนุษยชนย่อมถูกลิดรอนไปด้วย

หลังการล่มสลายของยุคจักรวรรดินิยม รัฐต่าง ๆ ทั้งรัฐดั้งเดิมและรัฐเกิดใหม่ต่างดำเนินนโยบายรัฐชาติรัฐบาลสร้างแนวคิดชาตินิยมเพื่อรากฐานทางการเมืองและการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ละเลยวัฒนธรรมกระทั่งบางอย่างเสื่อมสูญไป ได้แก่ ภาษาท้องถิ่น ประเพณี ภูมิความรู้ของชุมชน องค์การยูเนสโกตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว จึงพยายามบรรลุข้อตกลงเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นระยะ กระทั่งพัฒนาเป็นข้อตกลงประเภทอนุสัญญาระดับพหุภาคีในที่สุด

การประชุมระหว่างประเทศเกี่ยวกับนโยบายทางวัฒนธรรม ณ กรุงเม็กซิโกซิตี ค.ศ. 1982 กำหนดนิยาม “มรดกทางวัฒนธรรม” หมายถึง มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ของมนุษยชาติ องค์การยูเนสโกและประเทศสมาชิกต้องให้ความสำคัญต่อมาตรการเพื่อคุ้มครองรักษามรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภท องค์การยูเนสโกยังกำหนดข้อเสนอแนะเพื่อการคุ้มครองรักษามรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นและคติชนวิทยา ค.ศ. 1989 เป็นตราสารทางกฎหมายระหว่างประเทศฉบับแรกซึ่งมุ่งคุ้มครองรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ องค์การยูเนสโกพยายามสนับสนุนให้รัฐต่าง ๆ ตระหนักและปฏิบัติตามข้อเสนอแนะแต่ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก เพราะบทนิยามที่คลุมเครือของ “วัฒนธรรมท้องถิ่นและคติชนวิทยา” อย่างไรก็ดี ตราสารนี้เป็นการเริ่มต้นมติกฎหมายระหว่างประเทศต่อการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

การประชุมใหญ่ขององค์การยูเนสโก ค.ศ. 2001 บรรลุ ปฏิญญาสากลว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม (2001 Universal Declaration on Cultural Diversity) บัญญัติให้รัฐสมาชิกมีพันธกรณีสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมใน “ทุกรูปแบบ” เป็นที่มาสำคัญของการจัดให้มีพันธกรณีระหว่างประเทศในระดับอนุสัญญา

อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003 กำหนดลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ว่าเป็นสิ่งซึ่งบรรพบุรุษสร้างสรรค์และปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต ส่งต่อผ่านให้

ลูกหลานแต่ละรุ่นจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนหรือกลุ่มชน อาจปรากฏในรูปแบบของมุขปาฐะ ภาษา ประเพณี พิธีกรรม งานเทศกาล การช่างฝีมือดั้งเดิม รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล แตกต่างจาก อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติซึ่งมุ่งเน้นสิ่งสร้างสรรค์อันเป็นรูปธรรม จับต้องได้ซึ่งเป็นวัฒนธรรมเชิงรูปธรรม

การพัฒนานิยาม “มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ในกฎหมายระหว่างประเทศ

ข้อ 2 ของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พัฒนานิยาม “มรดก วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” เฉพาะเจาะจงกว่าตราสารฉบับก่อน ๆ ว่า “การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การ แสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจาก สิ่งเหล่านั้นซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของ ตน” และกำหนดขอบเขต “การสงวนรักษา(Safeguarding) ” ให้หมายถึง มาตรการเพื่อให้มรดกทาง วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ดำรงอยู่รอดต่อไป รวมถึงการจำแนก การบันทึกหลักฐาน การวิจัย การปกป้อง คุ้มครอง ส่งเสริม เชิดชู ถ่ายทอด ผ่านทางการศึกษาในระบบและนอกระบบ รวมทั้งการฟื้นฟูมรดกดังกล่าวใน ด้านต่างๆ การสงวนรักษาจึงมิใช่การคุ้มครองสิทธิหรือสงวนสิทธิการนำไปใช้ประโยชน์ แต่มุ่งผลให้วัฒนธรรม นั้นมีหลักฐานและการสืบทอดต่อไป อย่างไรก็ดี เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2559 กัมพูชาขอขึ้นทะเบียนโขนเป็น มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ต่อองค์การยูเนสโก ต่อมาไม่นานนักไทยดำเนินการขอขึ้นทะเบียนโขนเช่นกัน ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนของทั้งสองชาติต่างอ้างสิทธิว่าโขนเป็นสิทธิของประเทศตน แสดงให้ เห็นว่าภาครัฐมิได้ชี้แจงเจตนารมณ์และความมุ่งหมายของอนุสัญญาหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้อง กระทั่งต้องมี แฉลงว่าการขึ้นทะเบียนโขนมิใช่การแสดงความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์แต่เป็นการสัญญาว่าจะธำรงรักษามรดก ทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

จากที่กล่าวมาแล้วว่าการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มิใช่การแสดงความเป็นเจ้าของ หรือการสงวนสิทธิต่อมรดกวัฒนธรรม แต่มุ่งปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ให้สืบทอดคงอยู่ ต่อไปในชุมชนหรือกลุ่มชนนั้น ๆ โดยไม่ถูกทำลายหรือสูญหายไป รัฐภาคีแม้จะดำเนินนโยบายรัฐชาติแต่ต้อง เคารพมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของชุมชน กลุ่มชน หรือปัจเจกชนโดยไม่พยายามลบล้างหรือทำลาย มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ดังกล่าวทั้งรูปแบบของนโยบายรัฐหรือการกระทำ

อนุสัญญายังมุ่งให้องค์กรระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติตระหนักถึงความสำคัญของ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และความชื่นชมมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นั้นร่วมกัน ไม่ใช่นโยบายรัฐเพื่อ ต่อต้านหรือลบล้างมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของกลุ่มชนภายในรัฐ รัฐสมาชิกจะให้ความร่วมมือและ ความช่วยเหลือระหว่างประเทศเกี่ยวกับการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ร่วมกัน

พันธกรณีของรัฐภาคีต่อการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

อนุสัญญาฯ กำหนดให้รัฐภาคีมีพันธกรณีมีมาตรการทางกฎหมายว่าด้วยมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เพื่อสนับสนุนการสร้างสรรค์ การเพิ่มศักยภาพของบุคคล การถ่ายทอด การจัดแสดงผลงาน การประกัน การเข้าถึง การเคารพต่อจารีตธรรมเนียมในการเข้าถึงและการบันทึกข้อมูลมรดกวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังต้องจัดให้มีมาตรการทางเทคนิค ทางการบริหารและทางการเงินเพื่อจัดทำทะเบียนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มีนโยบายรัฐส่งเสริมบทบาทของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ จัดตั้งองค์กรของรัฐเพื่อดำเนินการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ รวมไปถึงต้องสนับสนุนการศึกษา วิจัยเกี่ยวกับการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ซึ่งเสี่ยงต่อการสูญหายอันเป็นการสืบทอดธำรงรักษาผ่านการศึกษาของประชาชน

การพัฒนากฎหมายระหว่างประเทศเพื่อสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ดังกล่าวสามารถใช้ทฤษฎีการพัฒนากฎหมายอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว ดังนี้

1. ปัจจัยด้านการเมืองระหว่างประเทศ การให้ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้แสดงถึงการยอมรับวัฒนธรรมที่หลากหลายของกลุ่มชน ลดความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์ซึ่งต้องอยู่ร่วมกันในอาณาเขตของรัฐตามเส้นเขตแดนทางรัฐศาสตร์เป็นสิ่งกำหนด หากรัฐใดละเลยไม่สนับสนุนการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ย่อมก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำของกลุ่มชนในรัฐ อาจนำไปสู่ความขัดแย้งทางความคิดเป็นรากเหง้าของสงครามหรือกรณีขัดกันด้วยอาวุธในที่สุด ย่อมกระทบกระเทือนต่อสภาวะความมั่นคงระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคและอาจแผ่ขยายถึงระดับนานาชาติได้อีกด้วย เช่น เหตุการณ์ความไม่สงบในอดีตสาธารณรัฐยูโกสลาเวีย ความขัดแย้งระหว่างรัฐอิสราเอลกับปาเลสไตน์ ความขัดแย้งของชาวเผ่าอูยกูร์ในเขตซินเจียงอูยกูร์กับรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีน

2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรมเป็นทุนสำคัญต่อการจัดการท่องเที่ยว เพราะเป็นสิ่งสร้างอัตลักษณ์ดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะวัฒนธรรมดั้งเดิมในชุมชนเก่าแก่อันเปรียบเสมือนพิพิธภัณฑ์มีชีวิต สร้างแหล่งรายได้หมุนเวียนให้กับประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ อีกทั้งยังคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ไม่ให้ถูกนำไปใช้ประโยชน์โดยองค์กรธุรกิจแต่เพียงผู้เดียว

3. ปัจจัยด้านสังคมและสิทธิมนุษยชน มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นพาหะของอารยธรรมและเป็นหลักฐานแสดงการยอมรับความหลากหลายของกลุ่มชนอันเป็นสิทธิมนุษยชนประเภทหนึ่ง การสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมย่อมยืนยันความหลากหลายของกลุ่มชนในรัฐ แสดงให้รัฐอื่นเห็นว่ารัฐที่ให้ความสำคัญต่อประเด็นดังกล่าวย่อมเป็นรัฐซึ่งให้ความสำคัญต่อสิทธิมนุษยชนอย่างยิ่ง

ดังนั้น อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ขององค์การยูเนสโกถูกพัฒนาขึ้นมาจากมิติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติมีเจตนารมณ์มุ่งให้รัฐภาคีดำเนินการสำรวจ และกำหนดมาตรการเพื่อสืบทอดมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ แต่ไม่ได้กำหนดกฎเกณฑ์ว่ากลุ่มชนหรือรัฐเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ดังกล่าว

การพัฒนากฎหมายของไทยต่อการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

บริบทของกฎหมายระหว่างประเทศต่อการพัฒนากฎหมายภายในของไทย

องค์การยูเนสโกก่อตั้งเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2489 บนหลักการว่า “สงครามเริ่มต้นที่จิตใจของมนุษย์ฉันใด ความหวงแหนสันติภาพก็ต้องสร้างขึ้นในใจของมนุษย์ด้วยฉันนั้น” สันติภาพไม่สามารถเกิดจากความตกลงทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของรัฐบาลเพียงอย่างเดียวแต่ต้องตั้งอยู่บนรากฐานความร่วมมือทางภูมิปัญญาและจิตสำนึกของมนุษยชาติด้วย องค์การยูเนสโกจึงมีพันธกิจให้นานาชาติเคารพต่อความยุติธรรม กฎหมาย สิทธิและเสรีภาพที่มนุษย์พึงมา โดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ เพศ ภาษา หรือศาสนาตามหลักการของกฎบัตรสหประชาชาติประเทศไทยเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติหลังการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อมา วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2492 ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกลำดับที่ 49 ของยูเนสโก

เมื่อยูเนสโกประกาศอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในพ.ศ.2546 ประเทศไทยเพียงแต่ลงนามแต่ไม่ได้ให้สัตยาบัน เพราะต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาอนุสัญญาจึงไม่มีผลต่อประเทศไทยตามหลักความผูกพันต่อกฎหมายระหว่างประเทศแบบทวินิยม สนธิสัญญาจะมีผลใช้บังคับภายในรัฐได้ต้องอนุมัติเป็นกฎหมายภายใน ขณะเดียวกันกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์มีระเบียบว่าด้วยการแจ้งข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นอันมีลักษณะใกล้เคียงกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ประกอบกับรัฐบาลไม่เห็นว่าการเดินทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งเร่งด่วน การให้สัตยาบันจึงถูกรังรอไว้กระทั่งสถานการณ์ความขัดแย้งอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมภายในประชาคมอาเซียนเกิดขึ้นอยู่เนืองๆ รัฐบาลเริ่มตระหนักถึงการภาคยานุวัติเป็นภาคี ขณะที่ประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนเป็นภาคีของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้โดยลำดับ ดังนี้ เวียดนาม ลงนามเป็นภาคีเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2005 ราชอาณาจักรกัมพูชาเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2006 ต่อมาวันที่ 18 สิงหาคมศกเดียวกัน สาธารณรัฐฟิลิปปินส์เข้าเป็นภาคี ตามมาด้วย วันที่ 15 ตุลาคม 2007 สาธารณรัฐอินโดนีเซีย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว วันที่ 26 พฤศจิกายน 2009 บรูไนดารุสซาลาม วันที่ 12 สิงหาคม 2011 สหพันธรัฐมาเลเซีย วันที่ 23 กรกฎาคม 2013 และสหภาพแห่งสาธารณรัฐเมียนมาร์ วันที่ 7 พฤษภาคม 2014 ประเทศไทยจึงลงนามภาคยานุวัติเป็นภาคีเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2559 เพราะดินแดนต่างๆ ในอาณาเขตของประเทศไทยมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมร่วมกับดินแดนซึ่งอยู่ในประเทศเพื่อนบ้านตั้งแต่ก่อนกำหนดเส้นแบ่งเขตแดน ภายในประเทศไทยเองก็เกิดการถ่ายโอนวัฒนธรรมจากแหล่งหนึ่งไปสู่อีกแหล่งหนึ่ง บางวัฒนธรรมมีพัฒนาการจนเกิดวัฒนธรรมลักษณะเฉพาะของแต่ละถิ่นขึ้น รัฐบาลจึงตระหนักถึงความสำคัญของอนุสัญญาฉบับนี้โดยประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พุทธศักราช 2559

การพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรมในประเทศไทยก่อนการมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

(ก) พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2483 พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2483 มาตรา 6 บัญญัตินิยามของวัฒนธรรมว่า “วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบอันดีงาม ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน”

ประชาชนต้องปฏิบัติตามวัฒนธรรมของชาติตามพรบ. 3 ประการ คือ 1) ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแต่งกาย มารยาทในที่สาธารณะและที่ปรากฏแก่สาธารณชน 2) ความมีสมรรถภาพและมารยาทเกี่ยวกับวิธีการดำเนินงานอาชีพ และ 3) ความนิยมไทย ซึ่งอาจกำหนดวัฒนธรรมแห่งชาติเพิ่มเติมได้โดยประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกาแต่ต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น คือ สภาพแห่งท้องถิ่นและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคล เป็นกฎหมายฉบับแรกซึ่งให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมว่ามีบทบาทสำคัญต่อความเจริญของชาติ การฝ่าฝืนมีโทษทางอาญา คือ โทษปรับไม่เกินสิบสองบาท อย่างไรก็ตาม พรบ. ยังมีได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมไว้

(ข) พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 หรือ พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ กำหนดนิยามวัฒนธรรมเช่นเดียวกับพรบ. บำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2483 กำหนดให้ประชาชนต้องปฏิบัติตามวัฒนธรรมของชาติตามพระราชบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นอีก 4 ประการ รวมเป็น 7 ประการ คือ 1) ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในปฏิบัติตนและปฏิบัติต่อบ้านเรือน 2) ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในปฏิบัติตนอันเป็นทางนำมาซึ่งเกียรติของชาติไทยและพระพุทธศาสนา 3) ความเจริญงอกงามของจิตใจและศีลธรรมของประชาชน และ 4) ความเจริญก้าวหน้าในทางวัฒนธรรมและศิลปกรรม พรบ. ให้อำนาจนายกรัฐมนตรีประกาศพระราชกฤษฎีกาเพิ่มเติมประเภทวัฒนธรรมได้เช่นเดียวกับพรบ. บำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ ก่อตั้ง “สภาวัฒนธรรม” เป็นองค์กรตามพระราชบัญญัติ มีคณะกรรมการแต่งตั้งโดยคณะรัฐมนตรีเพื่อกำกับดูแลการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติ แบ่งหน่วยงานเป็น 4 สำนัก คือ 1) สำนักวัฒนธรรมทางจิตใจ 2) สำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี 3) สำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม และ 4) สำนักวัฒนธรรมทางวรรณกรรม เป็นที่น่าสนใจว่าหน่วยงานในสภาวัฒนธรรมประกอบด้วยวัฒนธรรมเป็นรูปธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางศิลปกรรม และวัฒนธรรมทางวรรณกรรม และส่วนวัฒนธรรมไม่เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางจิตใจ และวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี

กฎหมายว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

ก่อนการตราพรบ. ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 ประเทศไทยให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกันกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ขณะนั้นอยู่ภายใต้การดูแลของกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประเด็นสำคัญซึ่งถูกหยิบยกในการประชุมระหว่างประเทศเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาโดยองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization) กรมทรัพย์สินทางปัญญามีกฎหมายระดับอนุบัญญัติ คือ

1. ประกาศกรมทรัพย์สินทางปัญญา เรื่อง การแจ้งข้อมูลและการรับบริการข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ไทย ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ.2545

2. ระเบียบกรมทรัพย์สินทางปัญญาว่าด้วยการจัดแจ้งข้อมูลและขอรับบริการข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ.2545

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจถูกเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่นและรวมถึงงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ประเภทองค์ความรู้ของบุคคลในท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิค ดินเผา เครื่องหนัง และอื่น ๆ

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน จิตรกรรมพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน เป็นต้น

กรมทรัพย์สินทางปัญญากำหนดให้การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งเป็น 3 หมวด คือ

1. องค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น (Traditional Knowledge) หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ นวัตกรรม แนวปฏิบัติ หรือการเรียนรู้ที่เป็นผลมาจากกิจกรรมทางปัญญาในรูปแบบดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น มีการสืบทอดและพัฒนาจากรุ่นอดีตสู่รุ่นปัจจุบันผ่านกาลเวลา เช่น องค์ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าไหม การทำมิด

2. การแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Expression of Folklore) หมายถึง การแสดงออกซึ่ง องค์ความรู้และวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านที่แสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งปรากฏหรือแสดงให้เห็นในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การแสดงออกทางวาจา เช่น ตำนาน กวีนิพนธ์ ปริศนา เรื่องเล่า การแสดงออกทางดนตรี เช่น เพลง ดนตรี การแสดงทางกาย เช่น การเต้น การแสดงละคร พิธีกรรม การแสดงออกในสิ่งที่จับต้องได้ เช่น งานศิลปะ รวมถึงภาพวาด งานจิตรกรรม เป็นต้น

3. ทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resource) ได้แก่ ทรัพยากรพันธุกรรม สิ่งมีชีวิตหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของสิ่งมีชีวิต หรือองค์ประกอบที่เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตของระบบนิเวศ ซึ่งมีประโยชน์หรือคุณค่าตามความเป็นจริงและตามศักยภาพ เช่น พืชสมุนไพรประจำท้องถิ่นที่สามารถนำมาผลิตยารักษาโรคต่าง ๆ ได้ เป็นต้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงครอบคลุมความรู้หลากหลายประเภท รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับชีวภาพ การรักษาโรค การเกษตร กระบวนการผลิต การออกแบบวรรณกรรม ดนตรี พิธีกรรม และเทคนิควิทยาและศิลปะต่างๆ ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามองค์ประกอบเกี่ยวกับศักยภาพของความรู้หรือการนำไปใช้จริง แต่หากกำหนดนิยามในลักษณะแคบอาจหมายถึง ความรู้ของชุมชนซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยหรือไม่ได้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมหลักของ

ประเทศ เป็นความรู้ของชนพื้นเมืองดั้งเดิม (Indigenous People) ซึ่งยังรักษาระดับสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจแบบเก่าแก่ซึ่งสืบทอดมาหลายร้อยปี

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ให้ความหมาย “ภูมิปัญญา” คือ ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงหมายถึงองค์ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมและมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่หรือแก่นของชุมชนที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานแห่งชาติ ให้ความหมาย “ภูมิปัญญา” ว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายคือเพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้น ก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน

การสั่งสมความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ต้องใช้บริบทการเรียนรู้และการพัฒนาของแต่ละชุมชนจนเกิดองค์ความรู้ภายในชุมชนนั้น ๆ มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับความหมายของ “ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” หมายความว่า การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากสิ่งเหล่านั้นซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน แต่ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีลักษณะแคบกว่าเนื่องจากไม่รวมถึงทรัพยากรทางพันธุกรรม

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พุทธศักราช 2559

ความเป็นมาของพระราชบัญญัติ

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติโดยการประชุมครั้งที่ 2/2556 เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2556 มีมติเสนอร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ.... ต่อคณะรัฐมนตรี หลังจากการเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีและเสนอต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติแล้วตามขั้นตอน ร่างพระราชบัญญัติถูกแก้ไขชื่อของพระราชบัญญัติเป็นร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.... จากนั้นที่ประชุมสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ครั้งที่ 75/2558 มีมติเห็นสมควรให้ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ... ประกาศใช้เป็นกฎหมายหลักจากทรงลงพระปรมาภิไธยแล้วตามประกาศราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ 1 มีนาคม 2559 ซึ่งในวาระเดียวกันนั้น สภานิติบัญญัติแห่งชาติมีมติเห็นชอบให้ดำเนินการภาคยานุวัติอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ.2003 และเป็นภาคีเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2559

นิยามของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พุทธศักราช 2559 บัญญัตินิยาม “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” หมายถึง การปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน ทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึกมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง ก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

เมื่อเปรียบเทียบกับนิยามตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ซึ่งนิยามว่า “การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากสิ่งเหล่านั้นซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน”⁹

บทนิยามโดยส่วนใหญ่ของพระราชบัญญัติฯ สอดคล้องกับอนุสัญญาฯ มีเพียงบางส่วนเท่านั้นซึ่งถูกตัดออกไป ได้แก่ “การเป็นตัวแทน” แต่ก็ยังคงยืนยันว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกชน ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน

ข้อสังเกตต่อบทนิยามนี้ไม่ได้กำหนด “ความเป็นเจ้าของ” ต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพียงแต่กำหนดว่ามรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชุมชนยอมรับและสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอเท่านั้น

สาขาของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

พระราชบัญญัติฯ กำหนดสาขาของมรดกภูมิปัญญาไว้ 7 สาขา ประกอบด้วย 6 สาขาและอาจกำหนดเพิ่มเติมเป็นกฎกระทรวงได้ ดังนี้

1. ศิลปะการแสดง ได้แก่ การแสดงดนตรี การรำ การเต้น และละครที่แสดงเป็นเรื่องราวทั้งที่เป็นการแสดงตามขนบแบบแผน หรือมีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง โดยศิลปะการแสดงต้องเป็นการแสดงต่อหน้าผู้ชม มีจุดมุ่งหมายเพื่อความงาม ความบันเทิง เป็นงานที่ก่อให้เกิดการคิด การวิพากษ์ นำไปสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ดนตรีและเพลงร้อง และนาฏศิลป์และการละคร

2. งานช่างฝีมือดั้งเดิม คือ ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ สะท้อนพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่ม แบ่งออกเป็น 10 ประเภท ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า เครื่องจักสาน เครื่องรัก เครื่องปั้นดินเผา เครื่องโลหะ เครื่องไม้ เครื่องหนัง เครื่องประดับ

⁹ UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, 2003, Article 2.

งานศิลปกรรมพื้นบ้าน และผลิตภัณฑ์อย่างอื่น ได้แก่ งานช่างฝีมือดั้งเดิมที่ไม่สามารถจัดอยู่ใน 9 ประเภทแรก เช่น งานช่างฝีมือที่ประดิษฐ์หรือผลิตขึ้นจากวัสดุในท้องถิ่นหรือจากวัสดุเหลือใช้ เป็นต้น

3. วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชาวบ้าน โดยครอบคลุมวรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่าและเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แบ่งเป็น 7 ประเภท ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน ตำนานพื้นบ้าน บทสวดหรือบทกล่าวนในพิธีกรรม บทร้องพื้นบ้าน สำนวน-ภาษิต ปริศนาคำทาย ตำรา

4. กีฬามิปัญญาไทย หมายถึง การเล่น การกีฬา และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

5. แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล หมายถึง การประพฤติปฏิบัติในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดกันมาบนหนทางของมรดกวิถี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุขแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ มารยาท และขนบธรรมเนียมประเพณี อันแบ่งเป็น ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลประเพณีเกี่ยวกับวงจรชีวิต หรือ ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน

6. ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติและการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ แบ่งเป็น 5 ประเภท คือ อาหารและโภชนาการ การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน แบ่งเป็น โหราศาสตร์และดาราศาสตร์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และชัยภูมิและการตั้งถิ่นฐาน

กลไกของพระราชบัญญัติ

พระราชบัญญัติฯ กำหนดให้มีกลไกการดำเนินการในลักษณะคณะกรรมการ ดังนี้

คณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ตามมาตรา 5 ประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม กรรมการโดยตำแหน่ง 11 คน กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ 8 คน และอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม เป็นเลขานุการ มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้ โดยต้องมีการประชุมกำหนดอย่างน้อยปีละ 4 ครั้ง มีอำนาจหน้าที่ ให้คำแนะนำปรึกษาแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม พิจารณาและให้ความเห็นชอบนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ออกประกาศเกี่ยวกับการกำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ออกระเบียบเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การจัดทำรายการเบื้องต้นและหลักเกณฑ์อื่น ๆ พิจารณาและให้ความเห็นชอบการขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พิจารณาและให้ความเห็นชอบแผนงาน โครงการที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรมเสนอ กำกับ ติดตามและประเมินผลการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สอดส่อง ดูแล และคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

คณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการกลั่นกรองซึ่งประกอบด้วยผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญตามลักษณะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มีหน้าที่

พิจารณาให้ความเห็นทางวิชาการเพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เนื่องจากมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในแต่ละสาขาคงที่ได้กล่าวมาแล้วย่อมต้องอาศัยผู้มีความรู้ ความสามารถและเป็นที่ยอมรับในด้านวิชาการเพื่อกันกรองตรวจสอบคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

นอกเหนือจากคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และคณะกรรมการกลั่นกรองซึ่งปฏิบัติตามหน้าที่ซึ่งบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติแล้ว พระราชบัญญัติฯ ยังกำหนดให้มีคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับภูมิภาคและท้องถิ่น

ระดับภูมิภาคมีคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประจำจังหวัด ประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด กรรมการโดยตำแหน่ง 5 คน กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ 6 คน ข้าราชการในสำนักวัฒนธรรมจังหวัดเป็นเลขานุการ

ในส่วนท้องถิ่นมีคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย ปลัดกรุงเทพมหานคร กรรมการโดยตำแหน่ง 7 คน กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ 6 คน ผู้อำนวยการกองวัฒนธรรม กรุงเทพมหานครเป็นเลขานุการ

คณะกรรมการทั้งสองระดับมีหน้าที่เหมือนกัน คือ เสนอนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ร่วมกับชุมชนจัดทำรายการเบื้องต้น พิจารณาและคัดเลือกมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากรายการเบื้องต้น ประสานงานเครือข่ายความร่วมมือ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ถ่ายทอดความรู้ ส่งเสริมให้รู้คุณค่าและมีการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และมีอำนาจเชิญให้บุคคลมาให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และการเสนอรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต่อกรมส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อเสนอคณะกรรมการพิจารณา

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 จึงให้ความสำคัญต่อการให้นิยามและจำแนกประเภทของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับอนุสัญญา และจัดให้มีองค์กรใช้อำนาจรัฐเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการใช้ดุลพินิจการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นกลไกการขับเคลื่อนตามพระราชบัญญัติ

อุปสรรคและปัญหาของพระราชบัญญัติ

ความสอดคล้องต่อเจตนารมณ์ของกฎหมายระหว่างประเทศ

อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ.2003 ตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานหลักการของสิทธิมนุษยชนและความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยมุ่งคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ไม่ให้เสื่อมสูญจากกระแสผลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เทคโนโลยี เทคโนโลยีสารสนเทศ กำหนดให้ภาคส่วนต่าง ๆ มีส่วนร่วมร่วมกัน เพราะองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติตระหนักว่ามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นบ่อเกิดของความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเป็นสิ่งประกันการพัฒนาที่ยั่งยืน กระบวนการโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสังคม ก่อให้เกิดการ

คุกคามอย่างร้ายแรงต่อมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ให้เสื่อมโทรม สูญหาย หรือถูกทำลายจึงควรยอมรับให้ชุมชน ชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิม กลุ่มชน และปัจเจกชนในบางกรณีมีบทบาทสำคัญต่อการผลิต สงวนรักษา ดำรงไว้ และสร้างสรรค์ใหม่ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ในขณะที่พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 กำหนดเหตุผลการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่า

“โดยที่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติล้ำค่าที่ได้มีการสร้างสรรค์ สืบสาน ปลูกฝัง และสืบทอดในชุมชนจากคนรุ่นหนึ่งมาอีกคนรุ่นหนึ่ง แต่ในปัจจุบันมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดังกล่าว ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ บางครั้งมีการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้ในทางที่บิดเบือนไม่เหมาะสมและอาจเป็นเหตุให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านั้นต้องเสื่อมสูญไปอย่างน่าเสียดาย สมควรจัดให้มีการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้มีความสืบเนื่องและยั่งยืนสืบไป”

จะเห็นได้ว่าเจตนารมณ์ตามอนุสัญญาฯ กล่าวถึงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในฐานะหลักฐานแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเป็นสิ่งประกันการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่เหตุผลการตราพระราชบัญญัติกลับมิได้กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวซึ่งทำให้วัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัติกลับกลายเป็นการปกป้องผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงเท่านั้น การกำหนดเช่นนี้ส่งผลให้วัฒนธรรมซึ่งยากต่อการเข้าถึงในความรู้ของประชาชนทั่วไปอยู่แล้วเข้าถึงยากยิ่งขึ้น บทบัญญัติของพระราชบัญญัติกลับมุ่งถึงการขึ้นทะเบียน แต่ไม่ปรากฏบทบัญญัติส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ เผยแพร่ คิดค้นนวัตกรรมการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามความมุ่งหวังของอนุสัญญาฯ ด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ทั้งที่จริงแล้วพระราชบัญญัติฉบับนี้ตราขึ้นเพื่อเป็นสาระสำคัญต่อการภาคยานุวัติเป็นภาคีของอนุสัญญาก็ตาม

ความไม่เป็นเอกภาพของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมภายในประเทศ

ก่อนการประกาศบังคับใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 ประเทศไทยประกาศบังคับใช้กฎหมายระดับพระราชบัญญัติซึ่งเกี่ยวพันกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจำนวน 2 ฉบับ คือ

1. พระราชบัญญัติกีฬามวย พุทธศักราช 2542

พระราชบัญญัติกีฬามวย พุทธศักราช 2542 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.2542 มาตรา 3 ให้นิยามความหมายของกีฬามวย ว่า “การแข่งขันชกมวยตามกติกาของศิลปะมวยไทยหรือกีฬามวยสากล” หากจะพิจารณาแล้วศิลปะมวยไทยเป็นสิ่งที่สังคมภูมิปัญญาสืบทอดกันมาถือว่ามีลักษณะเป็นกีฬามวยภูมิปัญญาไทย อันหมายถึง การเล่น การกีฬา และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทยในประเภทที่ 3 คือ ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวอันหมายถึง วิธีการหรือรูปแบบการต่อสู้ที่ใช้ร่างกายหรืออุปกรณ์เช่นเดียวกัน มวยไทยยังแบ่งเป็นหลายประเภท เช่น มวยไชยาเป็นศิลปะมวยไทยประจำถิ่นอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในสมัยรัชกาลที่ 5 - 6 มวยคาดเชือก

หรือ มวยโบราณ เป็นการชกมวยไทยในสมัยโบราณที่ใช้เชือกพันที่หมดทั้ง 2 ข้างแทนการใช้นวมเหมือนมวยไทยปัจจุบัน ทั้งมวยไชยาและมวยคาดเชือกแล้วแต่มีการสืบทอดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีองค์ประกอบตามพรบ.ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 แต่ก็มีลักษณะเป็นศิลปะมวยไทยตามพรบ.กีฬามวย พ.ศ.2542 เช่นกัน จึงเป็นปัญหาเกี่ยวกับขอบเขตของการเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหรืออยู่ภายใต้พรบ.ฉบับนี้ การส่งเสริม สนับสนุน อนุรักษ์ และเผยแพร่กีฬามวยตามพรบ.กีฬามวยมีลักษณะเหมือนหรือแตกต่างกับพรบ.ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหรือไม่ อย่างไร

อำนาจหน้าที่ตามพรบ.กีฬามวยเป็นของคณะกรรมการกีฬามวย โดยนายกรัฐมนตรีรักษาการตามพระราชบัญญัติ โดยอาจมอบหมายให้รัฐมนตรีรักษาการตามพระราชบัญญัติได้ ในปัจจุบัน คือ รัฐมนตรีกระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา

2. พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พุทธศักราช 2542

พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.2542 มีหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ 1) การคุ้มครองสมุนไพรไทยโดยการกำหนดประเภท ลักษณะ ชนิดและชื่อของสมุนไพรที่มีค่าต่อการวิจัยหรือมีความสำคัญทางเศรษฐกิจหรืออาจจะสูญพันธุ์ให้เป็นสมุนไพรควบคุม 2) คุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย เช่น ตำรับยาแผนไทย ตำราการแพทย์ซึ่งตำราเหล่านี้เป็นแหล่งเก็บและรวบรวมองค์ความรู้ที่มีค่าซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์และเป็นรากฐานเพื่อนำไปสู่การพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ และ 3) สนับสนุนให้ชุมชน องค์การภาครัฐ ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

นิยามศัพท์หลายคำของพรบ.ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับนิยามของภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและศัพท์อื่นที่เกี่ยวข้องตามพรบ.คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย ส่วน “การแพทย์แผนไทย” หมายถึง กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัดรักษา หรือป้องกันโรค หรือการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์หรือสัตว์ การผดุงครรภ์ การนวดไทย และให้หมายความรวมถึงการเตรียมการผลิตยาแผนไทย และการประดิษฐ์อุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ ทั้งนี้ โดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา

“ตำราการแพทย์แผนไทย” หมายถึง หลักวิชาการต่าง ๆ เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย ทั้งที่ได้บันทึกไว้ในสมุดไทย ใบลาน ศิลาจารึก หรือวัสดุอื่นใดหรือที่มิได้มีการบันทึกกันไว้แต่เป็นการเรียนรู้หรือถ่ายทอดสืบต่อกันมาไม่ว่าด้วยวิธีใด

“ตำรับยาแผนไทย” หมายถึง สูตรซึ่งระบุกรรมวิธีการผลิตและส่วนประกอบสิ่งปรุงที่มียาแผนไทยรวมอยู่ด้วยไม่ว่าสิ่งปรุงนั้นจะมีรูปลักษณะใด

เมื่อพิจารณาบทนิยามต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้กับพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอาจตรงกับ

ก) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณีและเทศกาลในประเภทของตำราซึ่งหมายถึงองค์ความรู้ที่มีการเขียนบันทึกในเอกสารโบราณ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราดุริยคุณและสัตว์ ตำรายา

ข) วรรณกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ “บทสวดหรือบทกล่าวนในพิธีกรรม” หมายถึง คำสวดที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น บททำขวัญ คำบูชา คำสมา คำเวณทวน บทสวดสรภัญญ์ คาถา บทอาถรรพ์ บทประกอบ การรักษาโรคพื้นบ้าน คำให้พร คำอธิษฐาน ฯลฯ หรือ “ตำรา” หมายถึงองค์ความรู้ที่มีการเขียนบันทึกในเอกสารโบราณ เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราดุริยคุณและสัตว์ ตำรายา

ค) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติ และการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติในประเภทของการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านซึ่งแบ่งเป็น

“การแพทย์แผนไทย” หมายถึง กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค หรือการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์หรือสัตว์ด้วยภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ในขณะที่ “การแพทย์พื้นบ้าน” หมายถึง การดูแลสุขภาพตนเองชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยความเชื่อ พิธีกรรม และทรัพยากรที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาลทั้ง 2 ประเภท อาจซ้ำซ้อนกับบทบัญญัติของพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.2542 มาตรา 15 ความว่า สถาบันการแพทย์แผนไทยมีหน้าที่รวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเกี่ยวกับตำรายาแผนไทยและตำราการแพทย์แผนไทยทั่วราชอาณาจักรเพื่อจัดทำทะเบียนการจัดทำทะเบียนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเกี่ยวกับตำรายาแผนไทยและตำราการแพทย์แผนไทย โดยแบ่งประเภทภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยไว้ 3 ประเภทในมาตรา 16 ว่า (1) ตำรายาแผนไทยของชาติหรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ (2) ตำรายาแผนไทยทั่วไปหรือตำราการแพทย์แผนไทยทั่วไป และ(3) ตำรายาแผนไทยส่วนบุคคลหรือตำราการแพทย์แผนไทยส่วนบุคคล”

พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.2542 บัญญัติให้สถาบันการแพทย์แผนไทยเป็นองค์กรตามพระราชบัญญัตินี้มีหน้าที่รวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยเป็นผู้รวบรวมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย โดยพรบ.ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมบัญญัติให้คณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีอำนาจพิจารณาขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประเภทนี้เช่นกัน จึงเกิดปัญหาว่า หากภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยถูกขึ้นทะเบียนภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.2542 แล้ว ยังจำต้องแจ้งขึ้นทะเบียนตามพรบ.ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอีกหรือไม่ และหากคุณสมบัติการขึ้นทะเบียนไม่ครบถ้วนจะส่งผลต่อคุณค่าด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหรือไม่ อย่างไร

ความซ้ำซ้อนของบทบัญญัติ ผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติ และหน่วยงานตามพระราชบัญญัตียังคงเป็นปัญหาสำหรับการบังคับใช้พรบ.ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

บทบัญญัติของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นการมอบอำนาจให้ ตรากฎหมายลำดับรอง

กฎหมายลำดับรอง คือ กฎหมายซึ่งมีสถานะเป็นกฎหมายและมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไปเช่นเดียวกับกฎหมายระดับพระราชบัญญัติแต่มีสถานะต่ำกว่ากฎหมายระดับพระราชบัญญัติ โดยการออกกฎหมายลำดับรองต้องอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายระดับพระราชบัญญัติเท่านั้น โดยบทบัญญัติของกฎหมายลำดับรองจะขัดหรือแย้งต่อกฎหมายระดับพระราชบัญญัติมิได้ หากเรื่องใดกฎหมายระดับพระราชบัญญัติมิได้บัญญัติไว้แจ้งชัดให้ออกกฎหมายลำดับรองกำหนดรายละเอียดในเรื่องใด ฝ่ายบริหารจะออกกฎหมายลำดับรองกำหนดรายละเอียดในเรื่องนั้นมีได้ กฎหมายลำดับรองเป็นเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้หน่วยงานของรัฐต่าง ๆ สามารถปฏิบัติงานและให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มาตรา 10 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีบทบัญญัติมอบอำนาจการตรากฎหมายลำดับรองให้แก่คณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ออกประกาศเกี่ยวกับการกำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามมาตรา ออกระเบียบเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การจัดทำรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระเบียบเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การดำเนินงานของคณะกรรมการกลั่นกรอง ระเบียบเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกรายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และระเบียบเกี่ยวกับหลักเกณฑ์และมาตรการเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

พระราชบัญญัติฯ ไม่ได้บัญญัติหลักเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นรายละเอียดไว้ แต่ให้อำนาจคณะกรรมการฯ พิจารณาและออกหลักเกณฑ์และประกาศ ในฐานะกฎหมายลำดับรอง แต่หากพิจารณาถึงองค์ประกอบของคณะกรรมการฯ เห็นได้ว่ากรรมการจำนวน 12 คน ประกอบด้วย กรรมการโดยตำแหน่งเป็นข้าราชการการเมือง 1 คน คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ข้าราชการประจำจากหน่วยราชการระดับกระทรวงซึ่งดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวง จำนวน 5 คน อธิบดี 3 คน ผู้อำนวยการสำนักงาน 1 คน ปลัดกรุงเทพมหานคร 1 คน และประธานสภาวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย 1 คน ในส่วนของกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 8 คน เป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ล้วนแต่เป็นผู้มีอำนาจหน้าที่จากการบริหารราชการส่วนกลาง คือ ข้าราชการการเมืองและกรรมการโดยตำแหน่งมีจำนวนมากกว่ากรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ขณะที่กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิก็ถูกแต่งตั้งจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ทำให้เห็นได้ชัดว่าการบริหารราชการส่วนกลางหรือหน่วยงานภาครัฐระดับกระทรวงสามารถขึ้นกำหนดความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้ ชุมชนหรือกลุ่มคนไม่มีอำนาจร่วมเสนอแนวทางหรือความคิดเห็นได้ทั้งที่บุคคลกลุ่มนี้เป็นบุคคลซึ่งมีส่วนได้เสียโดยตรงและปฏิบัติตามพระราชบัญญัติและควรมีบทบาทในคณะกรรมการนี้เพื่อร่วมกันกำหนดกฎหมายลำดับรองที่เหมาะสมต่อแนวปฏิบัติและลักษณะต่าง ๆ ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้สามารถปฏิบัติใช้ได้จริง

การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการส่งเสริมและรักษาภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากชุมชน การส่งเสริมและรักษาภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมควรเป็นไปตามกระบวนการคู่ขนานระหว่าง “คนนอก” (Outsider) และคนใน (Insider) คนนอก ได้แก่ องค์กรหรือหน่วยงานของรัฐ นักวิชาการเป็นผู้กระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญและช่วยพัฒนาฐานความรู้ให้เกิดขึ้น สร้างแรงจูงใจด้านบวกทำให้คนในชุมชนภูมิใจและตระหนักถึงศักดิ์ศรีของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “คนใน” ได้แก่ ชุมชน กลุ่มคนผู้สร้างสรรค์และอยู่ในบริเวณที่พัฒนามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนั้นย่อมเป็นผู้มีองค์ความรู้คุ้นเคยกับวัฒนธรรมดังกล่าวในฐานะวัฒนธรรมดั้งเดิม

การดำเนินนโยบายรัฐชาติและสร้างจิตสำนึกรัฐชาติไทยกว่าห้าสิบปีทำให้การบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลางมีฐานะผู้นำทางวัฒนธรรม ชุมชนหรือกลุ่มชนไม่กล้าแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนด้วยทัศนคติว่า “บ้านนอก” หรือไม่เป็นที่นิยม ทั้งยังไม่สอดคล้องต่อนโยบายของรัฐบาลทั้งที่สิทธิของชุมชนเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมถูกประกันไว้ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2560 มาตรา 57 รัฐมีหน้าที่ต้องอนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ใช้สิทธิและร่วมดำเนินการด้วย ช่วยยืนยันสิทธิของชุมชนที่จะอนุรักษ์ ฟื้นฟู อารักขามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเองซึ่งย่อมครอบคลุมคำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงาม ชุมชนในฐานะผู้สร้างสรรค์ สร้างสรรค์ สืบทอดและอารักขามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมย่อมมีบทบาทมากที่สุด ควรเป็นผู้เริ่มส่งเสริมและรักษา ตามลักษณะ “เริ่มต้นจากเบื้องล่าง” (from below) มากกว่าจะ “เริ่มต้นจากรัฐ” (top down) เพียงอย่างเดียว อีกทั้งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมย่อมถูกพัฒนาและสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นโดยกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนมีประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน คนในชุมชนจึงผูกพันและมีสำนึกร่วมกันที่จะหวงแหนและอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาของตนเองในฐานะทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรม

หากพิจารณาบทบัญญัติของพระราชบัญญัติ พบว่ากลับเน้นให้อำนาจต่อการบริหารราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ในส่วนท้องถิ่นมีเพียงกรุงเทพมหานครเท่านั้นที่มีบทบาทตามพระราชบัญญัติ แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นกลับถูกละเลยบทบาททั้งที่ใกล้ชิดกับชุมชนมากกว่า อันอาจบรรลุวัตถุประสงค์ของอนุสัญญาได้มากกว่าตามข้อ 1 (ค) กำหนดว่า “เพื่อเพิ่มความตระหนักในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับนานาชาติ ถึงความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และให้เกิดความชื่นชมร่วมกัน”

อนุสัญญา กำหนดการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มชน และปัจเจกบุคคลไว้ในข้อ 15 ว่า “ภายในกรอบของกิจกรรมการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ แต่ละรัฐภาคีต้องพยายามดำเนินการเพื่อให้ชุมชนและกลุ่มชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางที่สุดและหากเป็นการเหมาะสม ให้มีปัจเจกบุคคลซึ่งสร้างสรรค์ อารักขา และถ่ายทอดมรดกดังกล่าวเข้าร่วมด้วย และนำบุคคลเหล่านั้นเข้ามามีบทบาทในการจัดการอย่างแข็งขันด้วย”

นอกเหนือจากชุมชนแล้วรัฐภาคียังต้องประกันการรับรู้ของการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ่านการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ทั้งเยาวชน กลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง และประชาชนทั่วไปอันกำหนดไว้ในข้อ 14 แต่ละรัฐภาคียังจะต้องดำเนินการทุกวิถีทางที่เหมาะสมเพื่อประกันการรับรู้ เคารพ และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านแผนงานด้านการศึกษา ปลุกฝังความตระหนักรู้ และให้ข้อมูลข่าวสารที่มุ่งสู่ประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน แผนงานด้านการศึกษาและการฝึกอบรมเฉพาะเรื่องภายในชุมชนและกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง กิจกรรมสร้างเสริมขีดความสามารถในการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการและการวิจัยทางวิทยาศาสตร์และถ่ายทอดความรู้ผ่านการศึกษาในระบบ

แต่พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกลับไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับการศึกษา การสร้างเสริมขีดความสามารถในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเลยทั้งที่เป็นสิ่งสำคัญต่อการสร้างจิตสำนึกของเยาวชนและผู้อยู่ในชุมชนให้ดำรงไว้ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

การใช้ประโยชน์หรือพัฒนามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ก่อนประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์เคยมีประกาศและระเบียบของกรมทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักถูกประเทศที่พัฒนาแล้วนำไปใช้ประโยชน์โดยไม่ขออนุญาตและไม่จ่ายค่าตอบแทนโดยอ้างหลักการว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสาธารณสมบัติ (Public domain) สามารถนำไปใช้ประโยชน์โดยไม่ต้องขออนุญาตและจ่ายค่าตอบแทน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกนำไปใช้ในเชิงพาณิชย์โดยเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฝ่ายเสียเปรียบ กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์จึงดำเนินบทบาทเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว แต่เป็นการแสดงบทบาทในเชิงรับมากกว่าเชิงรุกเพราะขาดบทบัญญัติทางกฎหมายที่มีประสิทธิภาพ ต่อมาเมื่อมีแนวคิดการตรากฎหมายเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์จึงออกประกาศยกเลิกการแจ้งข้อมูลและการขอรับบริการข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ประเทศไทยมีกฎหมายคุ้มครองศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะด้านภายใต้กำกับดูแลของหลายหน่วยงาน ได้แก่ ด้านศิลปวัฒนธรรม ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงวัฒนธรรม ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาการแพทย์แผนไทย ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงสาธารณสุข ด้านพันธุ์พืชภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ด้านทรัพย์สินทางปัญญาภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงพาณิชย์ คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเมื่อวันที่ 20 มกราคม 2558 ลงมติรับทราบและเห็นชอบให้หน่วยงานต่างๆ ดำเนินการคุ้มครองและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยให้เป็นรูปธรรมภายใต้ระบบที่แต่ละหน่วยงานกำกับดูแลโดยตรงเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้นและไม่เกิดปัญหาการทับซ้อนหรือขัดแย้งกันซึ่งจะเป็นปัญหาในการอ้างสิทธิในอนาคต โดยกรมทรัพย์สินทางปัญญาจะส่งเสริมการคุ้มครองศิลปวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาที่ได้รับการพัฒนาต่อยอดจนเข้าข่ายเป็นงานทรัพย์สินทางปัญญาประเภทต่างๆ เช่น ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร ความลับทางการค้า

สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เครื่องหมายการค้า สู่การเป็นสินค้านวัตกรรม โดยใช้ข้อมูลทรัพย์สินทางปัญญาประเภท สิทธิบัตรเป็นเครื่องมือในการพัฒนาต่อยอด และนำผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการต่อยอดพัฒนาดังกล่าวเข้าสู่ระบบการ คຸ້ມครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เหมาะสม

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 บัญญัติแต่เพียงมาตรการ เพื่อการส่งเสริมและรักษา แต่เมื่อพิจารณาต่อการใช้ประโยชน์แล้ว พระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่มีบทกฎหมาย บัญญัติครอบคลุมไว้ ก่อให้เกิดปัญหาว่าการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้ในลักษณะใดบ้างเป็นการ “ต่อยอดพัฒนา” กระทั่งสามารถนำไปจดทะเบียนขอรับสิทธิตามระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาได้ เพราะหากไม่สามารถกำหนดหลักเกณฑ์ไว้อย่างชัดเจนย่อมลำบากต่อการจำแนกว่าสิ่งใดเป็นมรดกภูมิปัญญา ดั้งเดิม และสิ่งใดเป็นมรดกภูมิปัญญาอันได้รับการต่อยอดพัฒนาจนสามารถเข้าสู่การคุ้มครองภายใต้ระบบ กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาได้

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 ไม่ได้บัญญัติขอบเขตการ ใช้ประโยชน์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหรือการดัดแปลง ประยุกต์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทั้งในการ แสวงหากำไรและไม่แสวงหากำไรซึ่งอาจสร้างความเข้าใจผิดต่อประชาชนทั่วไปว่ามรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรมที่ขึ้นทะเบียนแล้วไม่สามารถพัฒนาต่อยอดหรือเปลี่ยนแปลงใด ๆ เพราะกฎหมายไม่เปิดช่องต่อการ กระทำดังกล่าว ลักษณะนี้ยิ่งทำให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไม่ได้รับการสานต่อและธำรงไว้ ไม่เกิด ประโยชน์และขัดขวางการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนาด้านเศรษฐกิจและการเมือง

แนวทางพัฒนากฎหมาย

เมื่อวิเคราะห์ถึงปัญหาของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 ดังกล่าวแล้วจึงควรพิจารณาแนวทางพัฒนากฎหมายให้สนองตอบด้านต่าง ๆ ดังนี้

ด้านการเมือง

ก. ด้านการเมืองระหว่างประเทศ

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมถูกพัฒนาขึ้นโดยบริบทขององค์การ ศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติโดยพันธกรณีของกฎหมายระหว่างประเทศ รัฐสมาชิก ของประชาคมอาเซียนเป็นภาคีของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ยกเว้น แต่เพียงสิงคโปร์ ไทยจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงการภาคยานุวัติเป็นภาคีของอนุสัญญาได้ เพราะมีฉะนั้นย่อม ก่อให้เกิดผลกระทบต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในดินแดนอาณาเขตของประเทศไทย มรดกภูมิปัญญา เหล่านี้มีความใกล้เคียงและเชื่อมโยงกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ได้แก่ เมียนมาร์ ลาว กัมพูชา มาเลเซีย และจีน เพราะก่อนการกำหนดเส้นแบ่งเขตแดน กลุ่มชนต่าง ๆ ในดินแดน สุวรรณภูมิเดินทางติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันเป็นเวลานานย่อมทำให้เกิดการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของ เพื่อหวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง แม้วัตถุประสงค์ของอนุสัญญามีได้มุ่งกำหนดความเป็น

เจ้าของมรดกทางวัฒนธรรม แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าประเด็นทางวัฒนธรรมถูกใช้เป็นเครื่องมือส่งเสริมรัฐชาติตนเอง และทำลายรัฐอื่นมาโดยตลอด การเข้าเป็นภาคีดังกล่าวจึงเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ในเสาหลักด้านสังคมและวัฒนธรรมอันจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้หลังจากเสาหลักด้านเศรษฐกิจ

ข้อควรพัฒนาของพระราชบัญญัติฯ คือ การพัฒนาบทบัญญัติให้สอดคล้องต่อเจตนารมณ์กฎหมาย ระหว่างประเทศเกี่ยวกับวัตถุประสงค์หลักว่าการขึ้นทะเบียนเป็นเพียงการส่งเสริมและรักษามิใช่การสงวนสิทธิ เพราะจากกรณีพิพาทการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของดั้งเดิมของโขงระหว่างไทยและกัมพูชาผ่านสื่อสังคมออนไลน์ของชาวไทยและชาวกัมพูชา แสดงให้เห็นว่าประชาชนทั้งสองประเทศยังขาดความรู้ความเข้าใจต่อ ความมุ่งหมายของอนุสัญญาฉบับดังกล่าว

การพัฒนากฎหมายในบริบทของการเมืองระหว่างประเทศจำเป็นต้องคำนึงถึงระดับประชาคมเป็นข้อ สำคัญอีกประการหนึ่งเพื่อให้การรวมตัวเป็นประชาคมเกิดความราบรื่นและประสบปัญหาน้อยที่สุด จำต้อง ศึกษากฎหมายภายในของรัฐสมาชิกแต่ละรัฐ หรืออาจมีกฎหมายต้นแบบเพื่อเกิดความเป็นเอกภาพ

ข. ด้านการเมืองภายในประเทศ

การดำรงรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต้องเกิดขึ้นจากชุมชนและกลุ่มคนผู้สร้างสรรค์หรือ สืบทอดวัฒนธรรมเหล่านั้นเป็นสำคัญ รัฐมีบทบาทเพียงส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการสืบทอดต่อไป แต่พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 กลับบัญญัติเพียงนิยาม ความหมาย ประเภท องค์การหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบ ขั้นตอนและกระบวนการการขึ้นทะเบียน แต่กลับ ไม่ได้กำหนดแนวทาง ขั้นตอน หรือกระบวนการของการสืบทอดใด ๆ ไว้เลย

พระราชบัญญัติให้อำนาจการตรากฎหมายระดับอนุบัญญัติเป็นการขับเคลื่อนและบังคับการตาม พระราชบัญญัติ คณะกรรมการตามตำแหน่งซึ่งถูกกำหนดขึ้นตามพระราชบัญญัติต่างมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบใน ตำแหน่งหน้าที่ของตนเองแต่ต้องรับภาระหน้าที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติด้วย ก่อให้เกิดข้อกังขาต่อ ศักยภาพการใช้อำนาจรัฐ ประกอบกับการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติด้านวัฒนธรรม ควรมีผู้เชี่ยวชาญด้าน วัฒนธรรมอย่างแท้จริงซึ่งปราศจากส่วนได้ส่วนเสีย และห่างไกลต่อแนวคิดวัฒนธรรมแบบรัฐชาติเพื่อให้เกิด คุณูปการต่อวัฒนธรรมของกลุ่มชนอย่างแท้จริง

ด้านเศรษฐกิจ

ก่อนการตราพร.บ.ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 กรมทรัพย์สินทาง ปัญญา กระทรวงพาณิชย์รับผิดชอบการขึ้นทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ต่อการจัดการและใช้ ประโยชน์ในภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว แต่ต่อมาเมื่อภูมิปัญญาต่าง ๆ ถูกคุ้มครองโดยพร.บ.เฉพาะหลายฉบับ ทำให้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กีฬามวยไทยถูกส่งเสริม คุ้มครองและรักษาโดยบทบัญญัติดังกล่าว ต่อมา เกิดแนวคิดจัดให้มีพร.บ.ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมทรัพย์สินทางปัญญาจึงประกาศ ยกเลิกขึ้นทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไป พร.บ.ส่งเสริมและ รักษา มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมิได้บัญญัติการส่งเสริม คุ้มครอง ขอบเขตและแนวทางการนำมรดกภูมิ

ปัญหาทางวัฒนธรรมเพื่อใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นการนำไปประยุกต์ใช้เชิงพาณิชย์เป็นสินค้าหรือลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไม่ให้ถูกนำไปใช้ในทางเสียหาย

ผลกระทบต่อการไม่มีบทบาทดังกล่าวดังกล่าวอาจเกิดขึ้น 2 แนวทาง คือ

1. การหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากช่องว่างของกฎหมายและการบิดเบือนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์ซึ่งสมมาอย่างยาวนานย่อมก่อให้เกิดแรงดึงดูดในรูปของสินค้าและการจัดแสดงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เมื่อกลไกของตลาดเข้ามาเกี่ยวข้อง ปัจจัยการผลิตย่อมแปรไปตามหลักอุปสงค์อุปทาน แต่วัฒนธรรมไม่สามารถกำหนดให้ผลิตเชิงปริมาณมากหรือน้อยตามอุปสงค์ได้ หากอุปสงค์มากจนกระทั่งอุปทานไม่สามารถผลิตได้ตามอุปสงค์ วัฒนธรรมอาจถูกบิดเบือนไปตามปัจจัยที่เกื้อหนุนแทนที่จะดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมตามครรลองดั้งเดิมและเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยโดยปกติ

2. การไม่พัฒนาทางเศรษฐกิจเนื่องจากการดำรงรักษาวัฒนธรรมไม่มีขอบเขตกำหนดไว้ชัดเจนว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประเภทใดสามารถนำไปสู่การพัฒนาต่อยอดได้ การพัฒนาต่อยอดดังกล่าวมีขอบเขตเพียงใดจึงจะไม่เป็นการละเมิดหรือทำลายมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดั้งเดิม หากไม่เกิดการพัฒนาใด ๆ วัฒนธรรมย่อมต้องเสื่อมสลายไปเนื่องจากกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกเช่นกัน เพราะย่อมกลายเป็นวัฒนธรรมที่ตายแล้ว แทนที่จะถูกพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของมนุษย์

ประเด็นสำคัญของการพัฒนากฎหมายเพื่อพัฒนาด้านเศรษฐกิจ คือ

2.1 การบัญญัติกฎหมายบนพื้นฐานของการสมประโยชน์และหาจุดสมดุลระหว่างการดำรงรักษาคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

2.2 การป้องกันการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้โดยมิชอบและไม่เหมาะสม หากมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมถูกนำไปใช้ประโยชน์โดยขัดต่อความรู้สึกนึกคิดของชุมชนหรือกลุ่มคนซึ่งสามารถอ้างความเกี่ยวพันกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ด้านสังคม

แนวคิดชาตินิยมกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องส่งเสริมและเผยแพร่ไปควบคู่ไปกับการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เนื่องจากประชาชนทั่วไปมักคิดถึงวัฒนธรรมระดับชุมชนหรือกลุ่มมากกว่าระดับปัจเจก พรบ.ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจึงควรเน้นการส่งเสริมให้ประชาชนเรียนรู้และสืบทอดมรดกภูมิปัญญาในชุมชนของตนเอง เข้าใจและเห็นความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาของชุมชนอื่นทั้งที่ขึ้นทะเบียนและยังไม่ขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาของชาติ เพราะการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของประเทศไทยตลอดมาให้ความสำคัญต่อแนวคิดชาตินิยมมาโดยตลอด ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนถูกบดบังด้วยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่รัฐบาลกำหนดให้ศึกษาและสืบทอด บางท้องที่บางชุมชนถูกปลูกฝังค่านิยมของความเป็นเมืองโดยมองว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งล้าสมัย สิ่งเหล่านี้ควรต้องกำหนดเป็นมาตรการทางกฎหมายให้ชัดเจนเช่นเดียวกับบทบาทบัญญัติของอนุสัญญาว่าด้วยการ

สงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เพราะการยอมรับความหลากหลายว่าไม่มีวัฒนธรรมรูปแบบใดเหนือกว่าวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง จำต้องก่อให้เกิดความเคารพในสิทธิทางวัฒนธรรมและสิทธิมนุษยชนด้วย

หากมาตรการสร้างการยอมรับทางวัฒนธรรมไม่เกิดขึ้น การให้ความสำคัญต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน กลุ่มชน หรือท้องถิ่นย่อมเกิดอุปสรรคเพราะการแบ่งแยกเหยียดหยามดูถูก และไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แม้พรบ.ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมบัญญัติให้มีคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับจังหวัดและกรุงเทพมหานคร แต่กลับไม่บัญญัติถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งใกล้ชิดและมีบทบาทพัฒนาชุมชนท้องถิ่น พระราชบัญญัตินี้จึงยังไม่อาจหลุดพ้นจากการครอบงำกำหนดคุณค่าวัฒนธรรมของการปกครองส่วนกลาง

การพัฒนากฎหมายด้านสังคมจึงควรกระทำดังนี้

1. บัญญัติมาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการศึกษาให้เรียนรู้และยอมรับทางวัฒนธรรมของตนเอง และวัฒนธรรมของชุมชนอื่นในฐานะวัฒนธรรมของชาติ ได้แก่ การศึกษาในระบบและนอกระบบ รวมทั้งแหล่งเรียนรู้ เช่น พิพิธภัณฑ์ ศูนย์วัฒนธรรม เป็นต้น
2. บัญญัติเพิ่มเติมบทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมเสนอและกำหนดกระบวนการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมร่วมกับชุมชน

บทสรุป

แม้ว่าพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 จะมีข้อควรพัฒนากฎหมายเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างแท้จริงก็ตาม แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่ากฎหมายฉบับนี้ส่งผลให้ประเทศไทยสามารถภาคยานุวัติเป็นภาคีของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ก่อให้เกิดการยอมรับจากนานาชาติ โดยเฉพาะในระดับภูมิภาคอาเซียนเพื่อรองรับการพัฒนาไปสู่เสาหลักด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ยั่งยืนภายใต้พันธกิจของประชาคมอาเซียน

ด้านภายในประเทศ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสะท้อนให้เห็นว่าภาครัฐให้ความสำคัญต่อการจัดการทางวัฒนธรรม แต่ควรตระหนักว่า การบริหารจัดการทางวัฒนธรรมควรมีลักษณะดังนี้

1. ลักษณะเริ่มต้นจากชุมชนขึ้นไปสู่หน่วยงานราชการ แทนที่การขับเคลื่อนการจัดการทางวัฒนธรรมแบบจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง เพราะมักทำให้ถูกบดบังด้วยแนวคิดชาตินิยมและค่านิยมแบบรัฐชาติ
2. ส่งเสริมให้ภาคภูมิใจและตระหนักคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน แทนที่การกำหนดคุณค่าทางวัฒนธรรมจากบริบทของรัฐบาล โดยการส่งเสริมผ่านระบบการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ สร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับวัฒนธรรมโดยเฉพาะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นเพียงการบัญญัตินิยาม ลักษณะ และกลไกขับเคลื่อนเท่านั้น แต่หากพัฒนากฎหมายให้สามารถพัฒนาด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมได้ ย่อมทำให้กฎหมายฉบับนี้เกิดความสำคัญ วัฒนธรรมจะไม่ใช่ว่าเพียงสิ่งที่เอ่ยถึงให้เกิดมุมมองที่งดงาม แต่จะมีบทบาทสร้างสรรค์ความเป็นไปของรัฐให้งดงามทรงคุณค่าอีกด้วย

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2558). *คู่มือการเสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.
- กระทรวงวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2556). *ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ....*. กรุงเทพฯ: สำนักกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.
- กาญจนา แสงล้อมสุวรรณ และศรัณยา แสงล้อมสุวรรณ (2555). การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน. *วารสารนักบริหาร*, 32 (4), 139-146.
- งามพิศ สัตย์สรวง. (2543). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บริษัท รามการพิมพ์ จำกัด.
- ประเวศ วะสี. (2547). *การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง*, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). *วัฒนธรรมกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ. (2547). *การสำรวจองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์: รายงานความก้าวหน้าการวิจัย ครั้งที่ 1*. พิษณุโลก: คณะวิทยาการจัดการสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- นงเยาว์ ชาญณรงค์.(2539). *วัฒนธรรมและศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. (2540). *มานุษยวิทยาลัทธิและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.ลิฟวิ่ง จำกัด.
- สมบัติ พลายน้อย. (2537). *ประมวลหลักฐานการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสมัยประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ครุสภา.
- สุพัตรา สุภาพ. (2536). *สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- Aikawa, N. (2004). An Historic Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Museum International, Views and Visions of Intangible*. 221/222, 137-149.
- Albro, R. and Baruer, J. (2005). The Case for Cultural Rights. *Human Rights*. 2, 12-22.
- Anderson, J. Law. (2009). *Knowledge, Culture: The Production of Indigenous Knowledge in Intellectual Property Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishers.

- Anderson, R. and Wager, H. (2006). Human Rights, Development and the VYTO: The Cases of Intellectual Property and Competition Policy. *Journal of International Economic Law*, 3, 707-747.
- Bedjaoui, Mohammed. (2004). The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: The Legal Framework and Universally Recognized Principles. *Museum International, Views and Visions of Intangible*, 221/222, 150-155.
- Carman, J. (2009). *Against Cultural Property, Archaeology, Heritage and Ownership*. London: Duckworth.
- Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Cock Bunning, M. De. (2008). Cultural Diversity in Mass Media Regulation. *Protection of Cultural Diversity from a European and International Perspective*, 2008, 249-262.
- Coggins, C. (2001). Cultural Property and Ownership: Antiquities. *Connecticut Journal of International Law*, 2, 183-188.
- Coombe, R. (1998). *The Cultural Life of Intellectual Properties: Authorship, Appropriation and the Law*. Durham: Duke University Press.
- Cottier, T. and Panizzon, M. (2004). Legal Perspectives on Traditional Knowledge: The Case for Intellectual Property Protection. *Journal of International Economics and Law*, 7, 379-399.
- Craufurd Smith, R. (2004). Development of Cultural Policy by the European Community. *Culture European Union Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Daes, E. A. (1997). *Protection of the Heritage of Indigenous People*. Geneva: United Nations, Office of High Commissioner for Human Rights.
- Donders, Y. (2008). The History of the UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expression. *Protection of Cultural Diversity from a European and International Perspective*. Antwerp: Intersentia.
- Early, James and Steitel, Peter. (2002). No Folklore without the Folk. *Smithsonian Talk Story*, 21, 19-21.
- Eide, A. (2001) Cultural Rights as Individual Human Rights. *Economic, Social and Cultural Rights*. Dordrecht: Kluwer Law International.
- FitzGibbon, K. (2005). Who owns the past, Cultural Policy, *Cultural Property and the Law*. Rutgers: Rutgers University Press.

- Graves, James Bau. (2005). *Cultural Democracy: The Arts, Community and the Public Purpose*. Champaign, Illinois: University of Illinois Place.
- Harding, S. (2003). Defining Tradition Knowledge-Lessons from Cultural Property. *Condozo Journal International and Comparative Law*, 11, 511-518.
- Hofman, B. (2006). *Art and Cultural Heritage: Law, Policy and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Howard, P. (2003). *Heritage, Management, Interpretation, Identity, Continuum*. New York: London Press.
- Kono, T. (2009). *Intangible Cultural Heritage and Intellectual Property, Communities, Cultural Diversity and Sustainable Development*. Antwerp: Intersentia.
- Kurin, Richard. (2004). Museums and Intangible Cultural Heritage: Culture Dead or Alive? *ICOM News*. Special Issues, 7-9.
- Kurin, Richard. (2007). Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Key Factors in Implementing the 2003 Convention. *International Journal of Intangible Heritage*, 2, 10-20.
- Kurin, Richard. (2001). The UNESCO Questionnaire on the Application of the 1989 Recommendation on the Safeguarding Traditional Culture and Folklore: Preliminary Result. in *Safeguarding Traditional Cultures: A Global Assessment*. Ed. Peter Seitel. Washington: Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage and UNESCO, 20-35.
- Kurin, Richard. (2003). UNESCO Votes New Intangible Cultural Heritage Convention. *Anthropology News*, 44, 22.
- Mattei, U. (2000). *Basic Principles of Private Property: A Comparative Legal and Economic Introduction*. Westpor: Greenwood Press.
- Nas, P. (2002). Masterpieces of Oral and Intangible Culture. *Current Antropology*, 43, 139.
- O'Keefe, Robert. (1998). The Right to Take Part in Cultural Life Under Article 15 of the ICESCR. *Internaitonal and Comparative Law Quarterly*, 47, 905.
- Prott, L.V. and O'Keefe, P. (1998). Understanding One Another on Cultural Rights. *Cultural Rights, Cultural Wrongs*. Paris: UNESCO.
- Renfrew, C. (2000). *Loot, Ligitimacy and Ownership*. London: Duckworth.
- Throsby, David. (1997). Sustainability and Culture some Theoretical Issues. *International Journal of Cultural Policy*, 4 (1), 7-20.

- Trosby, David. (2001). *The Economics and culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNESCO Center of the Basque Contry. (2010). *Culture and Development: Evolution and Prospects*. Bilbao: UNSESCO Extea.